

**Ilmiy amaliy
jurnal
№ 6 (8)
2026**

**YANGI
O'ZBEKISTON
IQTISODIYOTI**

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 6-son 2026 yil

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

6

ISBN 978-9943-5256-3-4

Toshkent – 2026

MUNDARIJA

Karabayev R.Z. Raqamli iqtisodiyot: nazariy asoslari va O‘zbekistonda rivojlanish yo‘nalishlari.....	8
Ubaydullayeva N.A. Zamonaviy iqtisodiy sharoitda kichik biznes korxonalarining rivojlanish strategiyalari: nazariy yondashuvlar.....	11
Xatamov A.A. Raqamli transformatsiya asosida ixtisoslashtirilgan savdo majmualarida moliyaviy resurslarni boshqarishni takomillashtirish.....	15
Yokubjonova X.Yo. Co-marketing strategiyasining ekoturizmni brendlashiga integratsiyasi: metodologik yondashuv va amaliy natijalar.....	19
Yusupova M.B., Jamoliddinova (Usmonova) S.S. Ustama xarajatlarni tasniflash va uning mahsulot tannarxini shakllantirishdagi ahamiyati.....	24
Abdug‘ofurova O.M., Yusupova M.B. Ishlab chiqarish korxonalarida tannarxni kalkulyatsiya qilish va uni takomillashtirish yo‘llari.....	27
Xojiboyev M.Sh. Xorijiy tajribalarni O‘zbekiston nodavlat oliy ta’lim muassasalari boshqaruv hisobi tizimiga moslashtirish: nazariy asoslar va amaliy istiqbollari.....	31
Исраилова Д.К. Глобализация в условиях демографического кризиса: социально-экономические риски.....	38
Qurbonova X.I. Bozor iqtisodiyotida davlatning makroiqtisodiy muvozanatni ta’minlash va inqirozga qarshi siyosati.....	43
Asqarov A.H. Oliy o‘quv yurti talabalarida moliyaviy savodxonlikni aniqlash me’zonlari (noiqtisodiy yo‘nalishi talabalarini misolida).....	47
Yunusova S.A., Turg‘unboyev A.A. Eko-mehmonxona tushunchasi, turlari va asosiy xususiyatlari.....	51
Barnayev Z.Sh. Xizmat ko‘rsatish sohasi korxonalari raqobatbardoshligining mazmun-mohiyati va xususiyatlari.....	55
Bobokulov A.A. Erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalarining hududiy iqtisodiy integratsiyaga ta’siri.....	59
Рахимжонов Б.Б., Рахимжонов Б.Б. Инновационные процессы как фактор развития промышленных предприятий.....	63
Matmusayev M.O. Raqamli iqtisodiyot sharoitida sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish strategiyalari.....	67
Raxmatjonova G.E. Ishlab chiqarish korxonalarining asosiy vositalari buxgalteriya hisobini xalqaro andozalar talablari bo‘yicha takomillashtirish.....	72
Kamoldinova N.A. Ayollar tadbirkorligi faoliyatida raqamli integratsiya darajasini baholash.....	76
Xaitova M.K. Raqamli platformalar orqali biznes modellarini yangilash va kompaniyalar strategik imkoniyatlarini kengaytirish.....	81
Yo‘ldashev M., Sotvoldiyev U. Davlat byudjetini taqchilligi va uni kamaytirish mexanizmlari.....	85
Maribjonov B.I., Arabboyev J.S. Tuman mahalliy byudjetidan moliyalashtiriladigan maktabgacha va maktab ta’limi tashkilotlarining 4-guruh xarajatlarining tahlili.....	88
Ro‘ziyev Sh.Sh. Hududiy iqtisodiy rivojlanishda mahalliy ishlab chiqarishni boshqarishning zamonaviy usullari.....	92
Nematov G‘.G‘., Sotvoldiyev U.K. O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotga o‘tishning iqtisodiy asoslari va istiqbollari: deкупpling indeksi tahlili.....	95
Karimov D.M., Mustafayeva H. Xorij tajribasi asosida O‘zbekistonda pensiya tizimini takomillashtirish....	99
Ermatova S.I. Sanoat korxonalarida majburiyatlar tarkibi va moliyaviy barqarorlikning empirik tahlili (Andijon viloyati to‘qimachilik korxonalari misolida).....	104
Ermatov M.S. Sun’iy intellekt va mehnat bozorida raqamli inqilob: tahdidmi yoki kelajak imkoniyatimi?....	107
Azizova H.A. Raqamli transformatsiya sharoitida sanoat korxonalarining investitsion-innovatsion faoliyatini takomillashtirish yo‘llari.....	111
Юсупов А.С., Джангабаева Г.П. Международный рынок акций: содержание, виды и особенности..	114
Xusanova Z.R. Andijon viloyatida ayollar tadbirkorligini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi va uning xususiyatlari.....	119
Abdulazizov A.A. Energetika tarmog‘i korxonalarida ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanishning nazariy asoslari.....	122
Norov A.E., Fazliddinov Sh.Sh., Erkinov X.X. Liderlik va motivatsiya o‘rtasidagi munosabatga ta’sir etuvchi omillar.....	126
Атаханова Ш.С., Мирхамидова Д.Н. Цифровая трансформация как инструмент достижения ESG-целей в нефтегазовой сфере Республики Узбекистан.....	131
Toxirov J.R. Mijozlarga yo‘naltirilgan raqamli marketing asosida savdo xizmatlarini modernizatsiya qilish.	136

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 6-son 2026 yil

Sulaymonova F., Ro‘zimov B. Online ta’lim xizmatlari bozorining kengayishi natijasida an’anaviy ta’lim sektorida yuz berayotgan iqtisodiy o‘zgarishlar.....	140
Zayavitdinova N.M. Hududda xizmat ko‘rsatish korxonalari faoliyatini boshqarish strategiyasini takomillashtirish.....	143
Odilova M.A. Kimyo sanoatidagi korxonalar faoliyatida resurslardan samarali foydalanish.....	147
Axmedova D.N. Mintaqaviy raqamli tayyorlik indeksining hududiy iqtisodiy o‘lishga ta’siri.....	151
Sapayeva N.K. O‘zbekiston to‘qimachilik sanoatida yashil transformatsiya va B2B raqamli marketing asosida barqaror rivojlanish modeli.....	155
Allayarov S. Startup financing mechanisms: a comparative analysis of angel investment, venture capital, bank lending, and state grants.....	158
Махмудов О.Х. Moliya tizimining boshqa iqtisodiy tizimlar bilan aloqadorligi.....	162
Ibragimova M.M. “Yashil iqtisodiyot” va “Yashil tadbirkorlik” tushunchalarining iqtisodiy mazmuni va evolyusion transformatsiyasi.....	167
Olimjonov A. Korxona faoliyatining samaradorligini oshirishda moliyaviy barqarorlik va rentabellik ko‘rsatkichlari o‘zaro bog‘liqligini tahlil qilish.....	171
Rakhimboeva B.D. Analysis of the economic situation of the development of export activities of small businesses in Uzbekistan.....	174
Raxmatova F.Y. To‘qimachilik korxonalarida aylanma iqtisodiyot modelini joriy etishning iqtisodiy mexanizmlari.....	178
Ergasheva A.F. Milliy hunarmandchilik mahsulotlarini brendlash va bozorda pozitsiyalashning strategik yondashuvlari.....	181
Navruzova G.U. Theoretical models and institutional mechanisms, forms and structures of cooperation between education and manufacture.....	184
Djumayeva S.K. Yashil investitsiya muhitini shakllantirishda raqamli iqtisodiyotning makroiqtisodiy ta’siri (O‘zbekiston hududlari misolida).....	188
Pardayev TN., Muqimov A.R. Boymirzayev K.M. Jismoniy shaxslar tomonidan olib kiriladigan tovarlardan bojxona to‘lovlarini undirishni takomillashtirish.....	193
Ибодуллоева З.С. Экономические стимулы внедрения водосберегающих технологий в аграрном секторе Узбекистана.....	199
Ibragimova G.S. Ta’lim sifatini yaxshilashda innovatsion yondashuvlar va raqamli vositalar.....	203
Raxmatova S.S. Turizmni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashning o‘ziga xos xususiyatlari.....	207
Umarova M.M. Foreign brand spillovers and export performance of smes in emerging economies: a panel data analysis.....	212
Karimova F.A. Ekoturizmni barqaror rivojlantirishning xorijiy tajribasi va ularni O‘zbekistonda qo‘llash imkoniyatlari.....	217
Raxmanov B.I. Investitsiya siyosatini amalga oshirish mexanizmini takomillashtirish.....	221
Ashurova G.N. Charm-poyabzal sanoati korxonalarida sifatni boshqarish tizimini takomillashtirish yo‘llari.....	225
Axmadjanov I.I. Shaharlar va shahar aglomeratsiyalari mintaqalar va mamlakatlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining drayveri.....	228
Эгамназарова Г.Ш. Рақамли тенгсизлик: давлатлар ва тармоқлар ўртасидаги технологик узилишларни камайтириш йўллари.....	232
Mamanazarov M.A. Iqtisodiy o‘lishni rag‘batlantirishda milliy iqtisodiyotni modernizatsiya qilishning xorij tajribasi.....	236
Химматов А.Х. Йўл корхоналарини хусусийлаштиришнинг афзалликлари ва оқибатлари.....	241
Kambaraliyeva I.S. Raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozorining transformatsiyasi va raqamli ko‘nikmalarning ahamiyati.....	244
Muxiddinov T.Sh. Jizzax viloyatida turizm infratuzilmasini rivojlantirish yo‘nalishlari.....	248
Sayxdodjayeva N.I. Ijtimoiy va ekologik audit: barqaror rivojlanishni ta’minlashda zamonaviy nazorat mexanizmi.....	253
Fayzullayev J.N. Milliy iqtisodiyotni innovatsion rivojlantirishning xorijiy tajribalari.....	257
Tursunova N.X. «Xayot sug‘urtasining iqtisodiy mohiyati va uning aholi moliyaviy xavfsizligini ta’minlashdagi roli».....	261
Abdishukurova G.M., Bozorboyev A.R. Sug‘urta kompaniyasi balansini “Risk tetraedri” modeli asosida baholash.....	266
Abdurasulova M.O. Zamonaviy iqtisodiyot nazariyasi asoschilari.....	270

Vaxidov A. Buxgalteriya hisobining tarkibiy tuzilishi - moliyaviy va boshqaruv hisobi.....	273
Turg‘unova T., Muftaydinov Q. Iqtisodiy zonalarda ekologik tadbirkorlikni investitsion va innovatsion qo‘llab-quvvatlashning xorijiy tajribalari.....	277
Kurbanov F.U. Raqamli iqtisodiyotning moliyaviy xizmatlar bozoriga ta’siri.....	283
Umarov T.S. Qurilish sanoati korxonalari iqtisodiy barqarorligini statistik baholashning nazariy-uslubiy asoslarini takomillashtirish.....	287
Rahimova N.A. Kichik biznes subyektlarida inson resurslarini boshqarish tizimidagi muammolari va ularni bartaraf etishda zamonaviy yondashuvlar.....	291
Yangiboyev U.A. Raqamli iqtisodiyot sharoitida iqtisodiy menejment tizimini takomillashtirishning nazariy-uslubiy asoslari va amaliy yo‘nalishlari.....	295
Махкамова Н.С. Роль зеленых облигации в финансировании проектов устойчивого развития.....	299
To‘xtarova F.Y. Analysis of tourism insurance practices and their economic efficiency.....	304
Anvarov Sh.D. O‘zbekiston qimmatli qog‘ozlar bozorida investitsion muhitni rivojlantirishning institutsional va infratuzilmaviy omillari.....	308
Xalmirzayev O.A. Ko‘p obyektli savdolarida Vickrey-Clark-Groves mexanizmining samaradorligi tahlili....	313
Zaidov I.I. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlari bozorida raqobat munosabatlarini boshqarish mexanizmlari.....	318
Rahimova N.A. Inson kapitalini boshqarishning tashkilot raqobatbardoshligiga ta’siri.....	321
Gulimboyev S.I., Rejapov X.X. O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida ta’lim kreditlarining iqtisodiy ahamiyati....	324
Bardiyev S.U. Mintaqada raqamli iqtisodiyotning iqtisodiy samaradorligini baholash: Xorazm viloyati misolida.....	328
Qulmatova S.S. Mahalla tizimida oziq-ovqat ta’minoti zanjirini IoT va sun’iy intellekt texnologiyalari asosida intellektual boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish.....	332
Aminov S.S. Mintaqada qurilish sohasidagi innovatsion rivojlanishga ta’sir etuvchi omillar.....	336
Дадабоева М.М. Кичик бизнеснинг иқтисодий тармоқлари бўйича ривожланиш тенденциялари.....	340
Numonjonova N.A. Kichik biznesni rivojlantirishda investitsiyalardan foydalanish samaradorligini oshirish	344
Абдулазизов А.А. Гидроэнергетика саноати ва унда ресурс тежаш жараёнларининг хорижий тажрибалари.....	348
Muradov O.U. Sanoat korxonalarida iqtisodiy samaradorlikni oshirish bo‘yicha xorijiy tajribalar va ulardan foydalanish imkoniyatlari.....	352
Saidova M.J. Xorijiy mamlakatlarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish tajribasi va uni O‘zbekistonda qo‘llash yo‘nalishlari.....	356
Umirova G.Sh. Qurilish materiallari ishlab chiqarish korxonalarida rentabellik ko‘rsatkichlari asosida iqtisodiy samaradorlikni baholash metodikasini takomillashtirish.....	360
Narmanov U.A., Nazarov J.B., Tursunaxmadov X.Sh. Moliyaviy risklarning iqtisodiy ahamiyati va uni boshqarishning zarurligi: risk tushunchasi va uning turlari.....	365
Nosirov S.N. Barqaror moliyalashtirish global bozorlari: zamonaviy tendensiyalar va rivojlanish muammolari.....	369
Farmanov J.Z., Sanetullaev A.E. Modeling of economic basis and forecast indicators of innovation transformation processes in agricultural entrepreneurship.....	373
Mirzataev S.M. Integration of digital and smart technologies in increasing the ecological resilience of the agricultural system.....	376
Kidirniyazov A.Sh. Development of artificial intelligence-based service monitoring systems for construction quality control.....	379
Абдуллаева Ш.Э. Халқаро индекслар асосида ижтимоий ҳимоя тизимини молиялаштириш.....	382
Mirjalolova M.M. Sun’iy intellekt texnologiyalarining O‘zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik samaradorligini oshirishdagi o‘rni.....	389
Baytanov O‘.M. Sanoat korxonalarida mahsulot sifatini boshqarishning tarmoq xususiyatlari.....	394
Умаров А.Т. Особенности развития социальной сферы в Узбекистане.....	400

9. www.napp.uz – National Agency for Project Monitoring (NAPP). Insurance sector statistical report, 2025. Toshkent: NAPP, 2025.
10. www.lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi
11. www.stat.uz – O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasining rasmiy sayti
12. <https://www.uzdaily> - Uzbekistan’s National Reinsurance Company receives license to operate in reinsurance sector.
13. <https://ahbor-reyting.uz/ru/sample-page/>- Sug‘urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi va ratinglari.

UDK: 336.76

**SUG‘URTA KOMPANIYASI BALANSINI “RISK TETRAEDRI” MODEL ASOSIDA
BAHOLASH**

**ОЦЕНКА БАЛАНСОВЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ СТРАХОВОЙ КОМПАНИИ НА БАЗЕ
МОДЕЛИ “ТЕТРАЭДР РИСКА”**

**ASSESSING THE BALANCE SHEET OF AN INSURANCE COMPANY BASED ON THE
“RISK TETRAHEDRON” MODEL**

Abdishukurova Go‘zal Maqsud qizi

O‘zbekiston Milliy universiteti Matematika fakulteti katta o‘qituvchisi

Bozorboyev Avazbek Raximjon o‘g‘li

O‘zbekiston Milliy universiteti Matematika fakulteti talabasi

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqola sug‘urta kompaniyasining balansini to‘rt o‘lchovli “Risk Tetraedri” modeli asosida kompleks baholash masalalariga bag‘ishlangan. Tadqiqotda O‘zbekiston sug‘urta bozorining zamonaviy rivojlanish tendensiyalari, aktivlar va passivlar tarkibidagi nomutanosibliklar hamda qisqa muddatli majburiyatlarni uzoq muddatli aktivlar hisobidan qoplash muammolari tahlil qilingan. “Risk Tetraedri” modeli doirasida balans ko‘rsatkichlariga ta’sir etuvchi to‘rtta asosiy xavf — kredit, bozor, likvidlik va operatsion risklar o‘zaro bog‘liqlikda hamda integral yondashuv asosida tadqiq etilgan. Shuningdek, maqolada milliy sug‘urta kompaniyalari balansini Solvency II xalqaro standartlariga muvofiq risk-orientirlashgan usulda baholash bosqichlari taklif etilgan bo‘lib, sohada moliyaviy barqarorlikni oshirish, kapital yetarliligini ta’minlash va risk monitoringi tizimini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Sug‘urta kompaniyasi, balans, Risk Tetraedri modeli, kredit riski, bozor riski, likvidlik riski, operatsion risk, Solvency II, moliyaviy barqarorlik, kapital yetarliligi, risk-orientirlashgan yondashuv.

Данная научная статья посвящена вопросам комплексной оценки баланса страховой компании на основе четырехмерной модели «Тетраэдр рисков». В исследовании проанализированы современные тенденции развития страхового рынка Узбекистана, структурные дисбалансы в активах и пассивах, а также проблемы покрытия краткосрочных обязательств долгосрочными активами. В рамках модели «Тетраэдр рисков» во взаимосвязи и на основе интегрального подхода изучены четыре основных вида рисков, влияющих на балансовые показатели: кредитный, рыночный, ликвидный и операционный. Кроме того, в статье предложены этапы оценки баланса национальных страховых компаний риск-ориентированным методом в соответствии с международными стандартами Solvency II, а также разработаны научно-практические рекомендации по повышению финансовой

устойчивости, обеспечению достаточности капитала и совершенствованию системы мониторинга рисков в отрасли.

Ключевые слова: Страховая компания, баланс, модель «Тетраэдр рисков», кредитный риск, рыночный риск, риск ликвидности, операционный риск, Solvency II, финансовая устойчивость, достаточность капитала, риск-ориентированный подход.

This research article is devoted to the comprehensive evaluation of an insurance company's balance sheet based on the four-dimensional "Risk Tetrahedron" model. The study analyzes the current development trends of the Uzbek insurance market, structural imbalances between assets and liabilities, and the challenges of backing short-term obligations with long-term assets. Within the framework of the "Risk Tetrahedron" model, four core risk types affecting balance sheet indicators—credit, market, liquidity, and operational risks—are examined in an interconnected and integrated manner. Furthermore, the article proposes sequential steps for assessing the balance sheet of domestic insurance companies using a risk-oriented approach aligned with Solvency II international standards; it also provides scientific and practical recommendations aimed at enhancing financial stability, ensuring capital adequacy, and improving the risk monitoring system within the sector.

Keywords: Insurance company, balance sheet, Risk Tetrahedron model, credit risk, market risk, liquidity risk, operational risk, Solvency II, financial stability, capital adequacy, risk-oriented approach.

Mazkur ilmiy maqolada sug'urta kompaniyasining balansini to'rt o'lchovli "Risk Tetraedri" modeli asosida kompleks baholash masalasiga bag'ishlangan. Model aktivlar va passivlar o'rtasidagi tarkibiy muvozanatni, shuningdek, kredit, bozor, likvidlik va operatsion risklarning balans ko'rsatkichlariga ta'sirini tahlil qilish imkonini beradi. Tadqiqotda ilgari surilgan usul O'zbekiston sug'urta tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini baholashda qo'llanilgan bo'lib, risklarni diversifikatsiyalash va balansning xavfsizlik marjasini aniqlash imkoniyatlarini ochadi [1].

So'nggi yillarda O'zbekiston sug'urta bozori jadal rivojlanmoqda: 2023 yilda sug'urta mukofotlarining umumiy hajmi 7,2 trln so'mni tashkil etgan va bu o'tgan yilgi ko'rsatkichga nisbatan 67 foizga o'sgan, 2024 yilda esa soha o'sishi 13 foiz atrofida qayd etilgan. Biroq bozor o'sishining yuqori sur'atlari bilan bir qatorda sug'urta kompaniyalari aktivlari va passivlari tarkibidagi nomutanosibliklar, qisqa muddatli majburiyatlarni uzoq muddatli aktivlar hisobidan qoplash muammolari, shuningdek, investitsiya risklarining oshib borishi kabi dolzarb masalalar ham kun tartibida turibdi. Mazkur muammolarni hal etishda sug'urta kompaniyasining balansini nafaqat statistik, balki risk-orientirlashgan yondashuv asosida baholash muhim ahamiyat kasb etadi [2].

Sug'urta kompaniyasi balansi aktivlar va passivlar o'rtasidagi muvozanatni ifodalaydi. Aktivlar — investitsiyalar, naqd pul, debitorlik qarzlari va boshqa mulklar; passivlar esa — sug'urta zaxiralari, qarz majburiyatlari va kapital. An'anaviy balans tahlili likvidlik va to'lov qobiliyati kabi ko'rsatkichlarni o'rganish bilan cheklanadi. "Risk Tetraedri" modeli esa balansni to'rtta asosiy risk turi — kredit riski, bozor riski, likvidlik riski va operatsion risk — kontekstida tahlil qilish imkonini beradi[3].

"Risk Tetraedri" modeli sug'urta kompaniyasining balansini kompleks risk-tahlil qilish uchun ishlab chiqilgan konseptual yondashuvdir. Model tetraedr shaklida to'rtta asosiy komponentni o'z ichiga oladi:

1. Aktivlar va passivlarning tarkibiy muvozanati. Tetraedrning birinchi qirrasi aktivlar va passivlar o'rtasidagi tarkibiy muvozanatni ifodalaydi. Aktivlarning muddatlari va riskliligi passivlarning majburiyatlari bilan mos kelishi lozim.

2. Kredit riski. Sug'urta kompaniyasining investitsion portfelidagi qimmatli qog'ozlar, depozitlar va boshqa kredit vositalarining sifatini baholaydi. Kredit riskining yuqori darajasi balans aktivlarining real qiymatini pasaytiradi.

3. Bozor riski. Aktivlarning bozor qiymatining o'zgarishi natijasida yuzaga keladigan yo'qotishlar ehtimolini ifodalaydi. Bu foiz stavkalari o'zgarishi, valyuta kurslarining tebranishi va fond bozori o'zgarishlarini o'z ichiga oladi.

4. Likvidlik riski. Kompaniyaning o‘z majburiyatlarini belgilangan muddatlarda to‘lay olmaslik xavfini aks ettiradi. Likvidlik riski qisqa muddatli passivlarni uzoq muddatli aktivlar bilan qoplash holatida yuqori bo‘ladi.

5. Operatsion risk. Ichki jarayonlar, xodimlar, tizimlar yoki tashqi hodisalar natijasida yuzaga keladigan yo‘qotishlar xavfini ifodalaydi.

Risk tetraedrining muhim xususiyati shundaki, har bir komponent boshqalari bilan o‘zaro bog‘liq. Masalan, bozor riskining oshishi likvidlik riskini kuchaytirishi, operatsion riskning amalga oshishi esa kredit riskiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun model risklarni bir-biridan mustaqil emas, balki integral holda baholashni talab qiladi. Zamonaviy xalqaro tartibga solish tizimlari, xususan Solvency II, sug‘urta kompaniyalarining balanslariga iqtisodiy yondashuvni qo‘llashni ta’kidlaydi. Ushbu tizimda aktivlar va majburiyatlar real iqtisodiy sharoitlarni aks ettirishi, to‘lov qobiliyati kapitali talablari esa barcha moddiy risklarni qamrab olishi kerak [4] [5].

“Risk Tetraedri” modeli asosida sug‘urta kompaniyasi balansini baholash quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

1. Balans aktivlari va passivlarini risk guruhlariga bo‘yicha klassifikatsiyalash. Aktivlar va passivlar risk darajasiga ko‘ra guruhlariga ajratiladi.

2. Har bir risk turi bo‘yicha miqdoriy ko‘rsatkichlarni hisoblash. Kredit riski — nozik aktivlar ulushi (NPL), bozor riski — VAR (Value at Risk) yoki aktivlar narxining o‘zgaruvchanligi, likvidlik riski — tez likvidlik koeffitsiyenti va joriy likvidlik koeffitsiyenti, operatsion risk — sug‘urta hodisalari soni va to‘lovlar hajmining o‘zgarishi kabi ko‘rsatkichlar orqali baholanadi.

3. Har bir risk turi bo‘yicha chegara qiymatlarini belgilash. Me’yoriy-huquqiy hujjatlar va xalqaro standartlar (Solvency II, IFRS 17) asosida risklarning ruxsat etilgan darajalari belgilanadi.

4. Integral risk ko‘rsatkichini hisoblash. Barcha risk turlari bo‘yicha olingan natijalar umumlashtirilib, kompaniyaning umumiy risk profili aniqlanadi.

5. Stsenariy tahlili. Turli makroiqtisodiy va bozor sharoitlarida (stress-stsenariylar) balansning o‘zgarishi prognoz qilinadi.

Integral risk ko‘rsatkichini hisoblashda og‘irlik koeffitsiyentlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Risk tetraedrining har bir qirrasi o‘ziga xos og‘irlik koeffitsiyentiga ega bo‘lib, ular kompaniyaning faoliyat yo‘nalishi va strategiyasiga qarab belgilanadi.

Tadqiqotda O‘zbekistonning yirik sug‘urta kompaniyalari balans ma’lumotlari tahlil qilindi. 2023-2024 yillardagi statistik ko‘rsatkichlar quyidagilarni ko‘rsatdi:

O‘zbekiston sug‘urta bozori 2023 yilda 7,2 trln so‘m hajmga ega bo‘lib, 2024 yilda bu ko‘rsatkich 13 foizga o‘sgan. Bozor tarkibida ixtiyoriy sug‘urtaning ulushi 85,7 foizni, majburiy sug‘urtaning ulushi esa 14,3 foizni tashkil etgan [6].

Aktivlar tarkibida asosiy ulushni investitsiyalar (50-60%) va naqd pul (15-25%) egallaydi. Passivlarda esa eng katta ulush sug‘urta zaxiralariga (70-80%) to‘g‘ri keladi. Bu tuzilma sug‘urta kompaniyalarining asosiy risklarini belgilaydi:

1. Kredit riski. Aktivlarning muhim qismi bank depozitlari va davlat qimmatli qog‘ozlariga joylashtirilganligi sababli kredit riski nisbatan past. Biroq ayrim kompaniyalarda investitsiyalarning xususiy sektorga yo‘naltirilgan qismida kredit riski yuqori.

2. Bozor riski. Fond bozorining rivojlanmaganligi va valyuta kursining o‘zgaruvchanligi bozor riskini oshiruvchi omillardir. Ayrim kompaniyalar aktivlarining xorijiy valyutadagi qismi bozor riskiga sezgir.

3. Likvidlik riski. Sug‘urta zaxiralarining katta qismi qisqa muddatli majburiyatlardan iborat bo‘lsa, aktivlar uzoq muddatli investitsiyalarga yo‘naltirilgan. Bu tuzilma likvidlik riskini oshiradi. Biroq naqd pul va qisqa muddatli depozitlarning yetarli darajasi ushbu riskni qisman kompensatsiya qiladi.

4. Operatsion risk. So‘nggi yillarda sug‘urta hodisalari soni va to‘lovlar hajmining o‘zgarishi operatsion riskning muhimligini ko‘rsatadi. 2019 yilda jami sug‘urta to‘lovlari hajmi 808,6 mlrd so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, bu 2018 yilga nisbatan deyarli ikki baravar ko‘pdir [7].

“Risk Tetraedri” modeli asosida baholash natijalariga ko‘ra, O‘zbekiston sug‘urta kompaniyalari o‘rtacha risk profili bilan tavsiflanadi. Eng yuqori risk darajasi likvidlik va bozor risklariga to‘g‘ri keladi. Kredit riski nisbatan past, operatsion risk esa o‘rtacha darajada baholanadi.

“Risk Tetraedri” modeli sug‘urta kompaniyasi balansini baholashda an‘anaviy usullarga nisbatan bir qator afzalliklarga ega. Model balansni bir nechta risk turlari kontekstida tahlil qilish, risklarning o‘zaro bog‘liqligini hisobga olish va turli ssenariylarda balansning o‘zgarishini prognoz qilish imkonini beradi [8].

Tadqiqot natijasida quyidagi xulosalar va takliflar shakllantirildi:

1. Balans aktivlari va passivlari tarkibini optimallashtirish. Aktivlarning likvidligini oshirish va muddatlar bo‘yicha passivlar bilan moslashtirish orqali likvidlik va bozor risklarini kamaytirish mumkin.

2. Risk monitoringi tizimini takomillashtirish. Har bir risk turi bo‘yicha chegara ko‘rsatkichlari belgilanishi va ularning bajarilishi muntazam nazorat qilinishi lozim. Bu talab xalqaro standartlarga (masalan, Solvency II) mos keladi.

3. Diversifikatsiyani kengaytirish. Aktivlarni turli vositalar va muddatlar bo‘yicha diversifikatsiyalash orqali bozor va kredit risklarini kamaytirish mumkin.

4. Kapital yetarliligini oshirish. Sug‘urta kompaniyalarining ustav kapitali va o‘z mablag‘lari hajmini oshirish ularning risklarga bardosh berish qobiliyatini kuchaytiradi. Bu to‘lov qobiliyati kapitali talablari bilan bevosita bog‘liq.

5. Normativ-huquqiy bazani takomillashtirish. “Risk Tetraedri” modeli asosida sug‘urta kompaniyalari balansini baholashning yagona metodologiyasini ishlab chiqish va uni majburiy tartib sifatida joriy etish maqsadga muvofiqdir. Bu O‘zbekiston sug‘urta bozorining xalqaro standartlarga moslashuvini tezlashtiradi.

Shunday qilib, “Risk Tetraedri” modeli sug‘urta kompaniyasining balansini baholashda muhim vosita bo‘lib, uning qo‘llanilishi sug‘urta tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini oshirish va ularning risklarga tayyorlik darajasini aniqlash imkonini beradi. Modelni O‘zbekiston sug‘urta bozoriga tatbiq etish orqali sohani rivojlantirishning samarali strategiyalarini ishlab chiqish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Timchev, M. L. (2021). Models for accounting business analysis of the risk and financial stability of companies.
2. The stochastic full balance sheet model (2019). British Actuarial Journal. Cambridge Core.
3. O‘zbekiston sug‘urta bozori bo‘yicha statistika. Kun.uz, 2020 年 5 月 2 日.
4. O‘zbekistonda o‘tgan yilda sug‘urta mukofotlarining umumiy hajmi 7,2 trln. so‘mni tashkil etgan. UzA, 2024 年 6 月 25 日.
5. STATISTICS: UZBEKISTAN, 1H2024: paid claims grew twice as fast as premiums. xprimm.com, 2024 年 10 月 1 日.
6. Introduction to Bermuda SBA Modeling. Society of Actuaries, 2025 年 4 月 29 日.
7. Solvency II Review. SS&C Technologies, 2026 年 3 月 30 日.
8. Assessing the solvency and financial strength of a general insurance company. Journal of the Institute of Actuaries, 2012 年 4 月 20 日.